

Віталій МАРТИНЮК,
виконавчий директор Центру
глобалістики «Стратегія XXI»

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В РЕГІОНІ ЗАХІДНИХ БАЛКАН: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Конституційно закріплена мета України на членство в НАТО стимулює державу до активнішого вивчення й використання досвіду країн, які нещодавно вступили до Альянсу – країн із регіону Західних Балкан. Їхнє інтегрування до НАТО триває на тлі недавнього здобуття незалежності, розв'язання післявоєнних проблем і протидії впливу Росії в регіоні. Ця проблематика близька Україні, а тому статтю присвячено вивченню ставлення та вимог НАТО до нових країн-кандидаток, порівняльному аналізу особливостей процесів євроатлантичної інтеграції країн Західних Балкан і механізмів протидії їм із боку РФ.

Одним із пріоритетів для Росії є недопущення вступу України до НАТО, адже це означатиме остаточний вихід нашої держави зі сфери російського впливу. Москва й надалі протидіє Альянсу в регіоні Західних Балкан, домагаючись подвійної мети – відволікання уваги НАТО від євроатлантичної інтеграції України та збереження й посилення власного впливу в регіоні.

Висновки можна використати для подальшого розвитку співпраці України з НАТО, готування держави до членства в Альянсі й для написання річних національних програм і планування заходів з їх виконання.

Ключові слова: Євроатлантична інтеграція України, Західні Балкани, НАТО, Російська Федерація.

Євроатлантична інтеграція нині є чітко окресленим напрямом зовнішньої політики України, зафіксованим у Конституції відповідно до схваленого 7 лютого 2019 року на засіданні Верховної Ради законопроекту. Ця мета має високий рівень підтримки євроатлантичного курсу поміж українського населення – 51,2% у 2019 році [1], за даними Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. Зокрема, зафіксоване 2008 року на Бухарестському саміті НАТО твердження, що Україна стане членом

Альянсу, визначає потребу втілювати євроатлантичну інтеграцію нашої держави максимально ефективно. Тому дедалі більшої актуальності для України набуває вивчення й використання досвіду країн, а надто з пост-соціалістичного табору, які приєдналися до НАТО за останнє десятиліття.

Окремі аспекти вивчення досвіду інших держав для євроатлантичної інтеграції України досліджували деякі українські науковці, зокрема Г. Перепелиця в монографії «Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства» [2], Б. Левик у статті «Досвід європейських країн під час входження в міжнародну систему колективної безпеки на шляху до вступу в НАТО» [3], колектив за загальною редакцією О. Соскіна в науковій праці «Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива» [4], І. Мартинчук у науковій дисертації «Внутрішньополітичний розвиток Словацької Республіки в контексті євроатлантичної інтеграції» [5], Ю. Майстренко в статті «Фактор НАТО у зовнішній політиці країн Західних Балкан на початку ХХІ сторіччя» [6]. Однак у зазначених працях не враховано досвід країн, які приєдналися до НАТО за останнє десятиліття, коли політична й безпекова ситуація в Європі та світі зазнала змін, а протидія розширенню НАТО з боку Російської Федерації стала жорсткішою. Актуальність дослідження полягає в тому, що для України нині цінний досвід країн Західних Балкан¹, які мали низку постконфліктних проблем зі своїми сусідами.

Згідно із зазначеним, метою дослідження є аналіз головних чинників, які були визначальними для країн Західних Балкан щодо їхнього курсу на вступ до Альянсу чи розвитку співпраці з НАТО, а також напрацювання пропозицій для подальшого руху України шляхом євроатлантичної інтеграції.

Зважаючи на цю проблематику, статтю спрямовано на розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати ставлення Альянсу до нових кандидаток із країн Західних Балкан у контексті сучасної політики розширення; 2) вивчити особливості євроатлантичної інтеграції країн регіону; 3) визначити зовнішні чинники впливу, які зумовили обрання цього стратегічного курсу. Найбільшу увагу приділено вивченню впливу поствоєнної ситуації; внутрішньополітичних процесів щодо євроатлантичної інтеграції; підтримки курсу на членство в НАТО; особливостей інформаційних кампаній, внутрішніх реформ у контексті набуття членства в НАТО. Дослідження зовнішніх впливів на процеси євроатлантичної інтеграції країн Західних Балкан із боку Російської Федерації є важливим для української дипломатії з огляду на дестабілізаційну політику РФ і роль Альянсу в гарантуванні безпеки в Європі.

¹ У статті як країни регіону Західних Балкан розглянуто колишні республіки Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (Сербія, Хорватія, Словенія, Боснія і Герцеговина, Північна Македонія, Чорногорія) та Албанію.

Регіон Західних Балкан надзвичайно важливий для євроатлантичної безпеки. Процес розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ) минав за драматичним сценарієм. Так звані югославські війни (низка збройних конфліктів, зокрема десятиденна війна Словенії за незалежність у 1991 році та збройний конфлікт у Північній Македонії у 2001-му) спричинили загибель 133 тис. людей і змусили сотні тисяч залишити свої домівки. Із цим пов'язують постійну підвищену увагу Альянсу до регіону й тверде політичне рішення щодо його інтеграції.

Альянс втрутився в югославські війни, які тоді стали головною загрозою для європейської безпеки. Сили НАТО змогли зупинити бойові зіткнення в Боснії і Герцеговині й не допустити повномасштабних військових дій у колишній Югославській Республіці Македонія. Стабілізаційна роль Альянсу стала основою для позитивного ставлення місцевого населення до євроатлантичних перспектив. Утім у 1999 році в Косові Альянс став на захист косовських албанців, змусивши сербсько-югославські війська вийти з краю та припинити бої. Дії Альянсу, які й тепер у Сербії називають «натівськими бомбардуваннями», – нанесення ракетно-бомбових ударів по стратегічних об'єктах на сербській території – сформували негативне ставлення до НАТО в сербського населення. Для зміцнення миру й стабільності на Західних Балканах Альянс обрав шлях співпраці та заявив про відкритість для вступу.

Позиція НАТО. Як один із гарантів безпеки на Західних Балканах, Північноатлантичний альянс зацікавлений, щоб усі країни регіону було інтегровано до євроатлантичної системи безпеки. У підсумкових деклараціях самітів НАТО 2014, 2016 і 2018 років Західні Балкани названо регіоном стратегічного значення. На засіданні Військового комітету НАТО у 2017 році в Тирані тодішній його Голова генерал Петр Павел наголосив, що в НАТО й далі дотримуватимуться політики відкритих дверей, а в січні 2018 року Генеральний секретар Альянсу Єнс Столтенберг наголосив, що кожна країна регіону має самостійно вирішувати своє майбутнє [7].

Повна інтеграція країн Західних Балкан означає для НАТО завершення процесу створення простору стабільності й безпеки. Підходи НАТО поділяє більшість із них, за винятком Сербії. Водночас НАТО приділяє увагу демократичним цінностям, верховенству права, внутрішнім реформам, підтриманню добросусідських відносин і миру. Попри офіційну позицію Сербії, НАТО залишає можливість вступу для Белграда відкритою та наголошує на розширенні взаємодії для підтримання миру в регіоні.

Окрім стабілізаційної функції для Західних Балкан, приєднання до НАТО також розглядають як сприяння досягненню майбутнього членства в ЄС, що є стратегічною метою всіх країн регіону. Країни, які набули членства в ЄС і НАТО та які прагнуть до цієї мети, сприяють перетворен-

ню Західних Балкан на простір безпеки й розвитку. Першою у 2004 році до НАТО вступила Словенія, а за нею – Албанія і Хорватія у 2009-му, Чорногорія у 2017-му й Північна Македонія у 2020-му. Боснія і Герцеговина отримала План дій щодо членства (ПДЧ) у 2010 році, а Сербія дотримується статусу військового нейтралітету та розвиває співпрацю з НАТО.

Деякі чинники, які впливають на процеси євроатлантичної інтеграції Західних Балкан, є схожими для всіх або кількох тамтешніх країн, а деякі притаманні лише окремим державам регіону.

Словенія – євроатлантична лідерка на Західних Балканах. Словенія першою з республік СФРЮ заявила про свою незалежність і взяла курс на членство в НАТО, приєднавшись до нього у 2004 році. Таким вибором керівництво країни прагнуло зміцнити незалежність і належність Словенії до розвинутих демократичних країн євроатлантичного простору. Після швидкоплинної війни за незалежність у 1991 році політичне керівництво Словенії усвідомило необхідність приєднання до Альянсу.

У 1994 році Парламент Словенії схвалив політичне рішення щодо вступу країни до НАТО [8], після чого країна приєдналася до програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ). У 1995-му вона уклала свій перший Індивідуальний план дій партнерства (ІРАР). Курс на членство було закріплено в Національній стратегії вступу до НАТО 1998 року. Вашингтонський саміт Альянсу 1999 року надав Словенії План дій щодо членства (ПДЧ), який виконували через річні національні програми (РНП). Безпосередній процес приєднання до НАТО тривав п'ять років.

Керівні політичні сили Словенії, передусім Ліберально-демократична партія в 1992–2004 рр., чітко дотримувались євроатлантичного курсу країни. Словенський президент М. Кучан теж був його послідовним прихильником.

Для швидкого руху Словенії до членства в НАТО вагомою була громадська підтримка, яка в 1996 році становила 66% і до моменту набуття членства нижче позначки в 50% не падала [9]. Завдяки активній комунікації Уряду із суспільством і широкомасштабній інформаційній кампанії про переваги членства в НАТО на проведеному в березні 2003 року референдумі рішення про вступ підтримали 66,08% словенських виборців.

Не менш важливою була підтримка Словенії з боку країн-членкинь НАТО, серед яких найактивнішою була Італія, яка прагнула мати на своїх кордонах стабільну державу й союзницю. Після вступу до НАТО в 1999 році Угорщина також стала адвокаткою Словенії. У Любляни не було зовнішніх противників приєднання до Альянсу, адже Росія в 1990-х роках зосереджувала увагу на проблемах усередині країни, на війні в Чечні. Словенія не мала численних проблем із сусідами, неврегульовану суперечку з Хорватією щодо кордонів експерти НАТО не оцінювали як критичне для безпеки питання.

Отже, на відносно швидкий вступ Словенії до НАТО позитивно вплинули: єдність урядових структур і політичних сил, високий рівень громадської підтримки; брак критичних суперечок із сусідніми країнами, сприяння з боку країн-членкинь НАТО, наполегливе впровадження реформ за стандартами Альянсу, а також те, що не було зовнішнього негативного впливу.

Хоча Україна не може повністю копіювати досвід Словенії, але мусить урахувати його позитивні та негативні чинники, зокрема:

- Словенія усвідомлювала, що НАТО є єдиною міжнародною організацією, яка здатна гарантувати безпеку, і це привело до швидкого вступу й уникнення негативних наслідків розпаду СФРЮ та югославських воєн;
- словенське керівництво діяло чітко й послідовно, зокрема під час ухвалення Національної стратегії вступу Словенії до НАТО; це та консолідована політична позиція дали змогу країні відбутися процес приєднання швидко й скоординовано.

Хорватія – од війни до членства. Хорватія проголосила незалежність майже одночасно зі Словенією, але її шлях до членства в НАТО був довшим. Першою причиною стала війна за незалежність, яка тривала майже п'ять років. Її наслідки були драматичні – понад 21 тис. осіб загинули, близько 40 тис. поранено, сотні тисяч внутрішньо переміщених осіб (ВПО), зіпсовані на десятиліття відносини з Белградом. Це негативно вплинуло на євроатлантичну інтеграцію.

Хорватія приєдналася до «Партнерства заради миру» лише у 2000 році, хоча подала заявку ще в 1994-му. Отримавши ПДЧ у 2002-му, країна одразу почала реалізовувати Річну національну програму. Основні реформи проводили в політичній, військовій і безпековій сферах. Хорватські військові долучилися до операцій Сил стабілізації НАТО (SFOR) у Боснії і Герцеговині й Міжнародних сил сприяння безпеці (ISAF) в Афганістані, а пізніше – до операції Міжнародних сил із підтримки миру в Косові (KFOR).

На Ризькому саміті НАТО 2006 року Хорватії повідомили про можливість вступу до НАТО на Бухарестському саміті за умови підпадання під такі критерії: верховенство права й демократичні інституції; функціонування ринкової економіки; цивільний демократичний контроль над збройними силами; врегульовано прикордонні спори; прогрес у взаємосумісності зі збройними силами НАТО. Мета була досяжною для Загреба – у 2008 році було підписано протокол про вступ, а у 2009 році Хорватія стала членкинею Альянсу.

Провідні політичні сили Хорватії мали єдиний погляд щодо приєднання країни до цієї організації. Керівна на початку 2000-х років партія Хорватське демократичне співтовариство й Президент країни С. Месіч (2000–2010 рр.) послідовно відстоювали цей курс. Розбіжності між по-

літичними силами були лише щодо потреби в референдумі, на якому наполягали ліберали й Хорватська селянська партія. Утім владущій партії вдалося досягти рішення не проводити його: там заявили, що вступ до НАТО не обмежує суверенітету країни [10].

Рівень громадської підтримки вступу Хорватії до НАТО був досить високим на момент ратифікації протоколу про вступ у 2008 році – 60%. Однак у 2003–2006 роках він не перевищував 40%. Після Ризького саміту Хорватія активізувала комунікаційну стратегію з акцентом на поширення інформації про Альянс, розвіювання аргументів противників і демонстрування переваг членства.

Усі країни-членкині НАТО підтримували вступ Хорватії до НАТО, а США ще й надавали Загребу постійну підтримку. У 2003 році за сприяння Вашингтона було створено об'єднання, до якого увійшли Хорватія, Албанія та Північна Македонія для спільного здобуття членства в Альянсі. Хорватія не зазнала протидії з боку Росії, яка докладала зусилля для недопущення вступу України й Грузії.

Головним чинником, який негативно вплинув на процес приєднання Хорватії, була регіональна конфронтація, – Війна Хорватії за незалежність. Із внутрішніх чинників на першому плані були складнощі розбудови державних інституцій у поствоєнний період і проблеми співпраці Хорватії з Гаазьким трибуналом.

Із хорватського досвіду Україна може взяти такі уроки:

- війна й поствоєнна ситуація негативно впливають на євроатлантичну інтеграцію країни – збільшують тривалість цього процесу;
- проведення референдуму про вступ до НАТО є суто політичним рішенням, оскільки членство не обмежує національного суверенітету;
- протидію вступу до НАТО з боку Росії може бути зменшено, якщо її увагу буде сконцентровано на інших важливих для неї проблемах.

Албанія – південно-балканська контрибуторка безпеки. Албанія була стратегічно важливою країною для НАТО, адже могла стати опорою Альянсу в південній частині Балкан і відіграти стабілізаційну роль з огляду на своє географічне положення й участь етнічних албанців у низці конфліктів в інших країнах.

Шлях Албанії до членства в НАТО розпочався в 1992 році, коли країна долучилася до Ради північноатлантичного співробітництва, а в 1994 році, після приєднання до ПЗМ, вона подала заявку на вступ. У 1999 році Албанію було визнано країною-кандидаткою та надано ПДЧ. В імплементації ПДЧ і РНП найскладнішими для Албанії були реформування політичної, судової та виборчої систем, боротьба з організованою злочинністю, подолання корупції. На Ризькому саміті НАТО Албанії висунули такі ж умови, як і Хорватії. Виконати їх повністю вона не змогла, але зазначені

вище чинники регіональної безпеки й військового значення у 2008 році схилили Альянс до позитивного для Тирані рішення. Зокрема, ще в 1999 році під час операції проти режиму Мілошевича Албанія надала НАТО свої аеродроми. Після приєднання країни до організації це вплинуло на рішення НАТО створити військово-повітряну базу на Західних Балканах саме на території Албанії. Із моменту розгортання сил KFOR в Албанії розмістили командування логістичної підтримки цієї операції, яке у 2002 році стало регіональним військовим штабом Альянсу в Тирані [11].

Албанська політична еліта завжди мала політичну волю щодо вступу до НАТО. Демократична та Соціалістична партії Албанії, які по черзі формували парламентські коаліції, неухильно дотримувалися цієї мети за підтримки інших політичних сил країни. В Албанії був високий рівень громадської підтримки цього процесу, який подеколи сягав аж 96%. Наприклад, згідно з дослідженням Інституту демократії і медіації, у 2007 році рівень підтримки був 89,4% (проти – лише 2,3%) [12]. Більшість албанців були переконані, що членство в НАТО сприятиме економічному розвитку країни, впровадженню демократичних стандартів, інтеграції до ЄС.

Зовнішніх чинників, які могли б перешкоджати вступу до НАТО, Албанія майже не мала. Росія відверто не заперечувала, та все ж була налаштована критично. Країну підтримувала низка членів Альянсу, насамперед США, Греція, Італія і Туреччина. Греція стала головною контрибуторкою в демократичний розвиток країни, а Туреччина – адвокаткою в НАТО.

Із досвіду вступу Албанії до Північноатлантичного Альянсу Україні слід засвоїти такі висновки:

- з міркувань євроатлантичної безпеки геостратегічне положення країни має суттєве значення для рішення Альянсу про її вступ;
- консолідована політична воля й високий рівень громадської підтримки поряд із наявним і перспективним внеском Албанії в регіональну безпеку на Балканах стали рушійними чинниками, які сприяли вступу;
- низький рівень економічного розвитку, неефективність і корумпованість державних інституцій, невиконання внутрішніх демократичних перетворень відповідно до вимог НАТО суттєво вповільнюють процес приєднання.

Чорногорія – швидкий рух до членства. Чорногорія стала яскравим прикладом того, як Альянс здатний сприяти стабільності в країні попри спроби Росії протидіяти її євроатлантичній інтеграції. Держава, яка лише у 2006 році здобула незалежність, швидко визначилася зі своїм курсом на вступ до НАТО. Того ж року Чорногорія долучилася до програми ПЗМ, а у 2009-му отримала ПДЧ. Утім довгий шлях до членства, якого Чорногорія набула у 2017 році, засвідчив складність виконання критеріїв приєднання до НАТО. Імплементуючи ПДЧ, Чорногорія фокусувала увагу на рефор-

муванні безпекового сектора, посиленні судової системи, протидії корупції й організованій злочинності. У грудні 2015 року країну запросили до членства, у травні 2016 року було підписано протокол про вступ, а в червні 2017 року Чорногорія стала 29-ю членкинею Альянсу.

Серед політичних сил Чорногорії не було однастайності щодо вступу країни до НАТО. Однак політична рішучість Демократичної партії соціалістів, нинішнього Президента країни М. Джукановіча та їхніх коаліційних партнерів дали змогу утримати країну на цьому шляху. Їхні політичні опоненти – Соціалістична народна партія і коаліція «Демократичний фронт» були проти вступу до Альянсу й за зближення із Сербією та Росією. Лідерів «Демократичного фронту» звинуватили в спробі державного перевороту в країні у 2016 році. Громадська підтримка євроатлантичної інтеграції Чорногорії не була високою – у 2016 році вона становила 39,5%, за приблизно однакової кількості противників – 39,7% (за даними чорногорського Центру за демократію і права людини) [13]. Цей чинник і висока активність противників членства спонукали владу утриматися від референдуму.

На своєму шляху до НАТО Чорногорії довелося подолати опір із боку Росії, яка вважає її зоною своїх інтересів. До рішучих заходів протидії Росія залучила етнічних сербів (28,73% населення) та громадян сусідньої Сербії. Її сербськомовні канали «Sputnik» і «Russia Today» висвітлювали Чорногорію як корумповану, небезпечну й проблемну країну, лідери якої «зрадили» чорногорській ідентичності. У жовтні 2016 року, коли тривав процес ратифікування протоколу про вступ, у країні сталася невдала спроба державного перевороту, який, за даними чорногорської прокуратури, організували російські та сербські громадяни [14].

Чорногорія не мала масштабних нерегульованих суперечок із країнами-сусідками, які б могли перешкодити її приєднанню до НАТО. Держави Західних Балкан, які раніше вступили до НАТО – Словенія, Хорватія й Албанія підтримали євроатлантичний курс Чорногорії. Її вступ став своєрідним сигналом про те, що розширення НАТО на Балканах триває.

Можна зробити такі висновки для України із чорногорського досвіду:

– внутрішні реформи, зокрема судової системи, за критеріями НАТО, а також боротьба з корупцією мають важливе значення для євроатлантичної інтеграції;

– у разі неефективності м'якого впливу з перешкодження вступу до Альянсу Росія може вдаватися до радикальніших дій, спрямованих на дестабілізування внутрішнього становища, й навіть до силового захоплення влади.

Північна Македонія – зміна назви задля членства. Північна Македонія проголосила незалежність од СФРЮ у вересні 1991-го, а євроатлантична інтеграція стала одним із її пріоритетів. Країну не було втягнуто в югославські війни 1990-х років, а тому вона мала шанси на швидкий рух до

членства в НАТО. Однак перешкодами для Скоп'є стали збройний конфлікт 2001 року та неврегульованість питання офіційної назви країни.

Греція опротестувала назву «Республіка Македонія» на міжнародному рівні. На Бухарестському саміті НАТО 2008 року Афіни заблокували запрошення на вступ для Скоп'є. Ситуацію почали виправляти у 2017-му, коли новообраний Прем'єр-міністр Зоран Заєв, лідер Соціал-демократичного союзу, обрав собі за завдання врегулювання суперечки з Грецією. Досягнута у 2018 році між Афінами й Скоп'є угода щодо офіційної назви (Північна Македонія) відкрила країні прямий шлях до НАТО.

Іншою проблемою став конфлікт у північній частині Північної Македонії 2001 року. Під час конфлікту в Косові в 1999-му до мирної після розпаду СФРЮ країни разом із 360 тис. біженців прибули бійці Армії визволення Косова з нелегальним озброєнням. У січні 2001-го групи озброєних албанців, називаючи себе Армією національного визволення, розпочали бойові дії проти урядових сил, які тривали до липня того ж року. Північноатлантичний альянс був змушений утрутитись у конфлікт і скерував до Північної Македонії 3,5-тисячний військовий контингент у межах операцій «Багатий урожай», «Бурштинова лисиця» та «Союзницька гармонія». Як наслідок, підписана в серпні 2001 року Охридська мирна угода поставила крапку в цьому конфлікті.

Між македонськими й албанськими політичними силами ще з 1993 року був консенсус щодо вступу країни до НАТО. Північна Македонія отримала статус країни-кандидатки й ПДЧ у 1999 році, але процес уповільнила непоступливість у суперечці з Грецією керівної тоді партії ВРМО-ДПМНЄ (Внутрішня македонська революційна організація – Демократична партія македонської національної єдності). Після 2017 року нова коаліція Соціал-демократичного союзу й низки албанських партій (Демократичного союзу за інтеграцію, Руху БЕСА, Демократичної партії Албанців) привела країну до НАТО у 2020 році. Рівень громадської підтримки приєднання до Альянсу був високим, але коливався від 93% у 2008 році до 71% у 2016 році [15]. У вересні 2018 року в Північній Македонії було проведено референдум, на якому 94,2% виборців відповіли позитивно на питання: «Чи схвалюєте ви членство в ЄС і НАТО, прийнявши угоду між Республікою Македонія та Грецькою Республікою?».

Із зовнішніх гравців найпотужнішу підтримку Північній Македонії надавали США й навіть Греція, яка не поступалася лише щодо принципового питання назви. Росія опиралася членству країни в НАТО. За даними македонської контррозвідки 2017 року, спецслужби РФ за участі російського ресурсу «Sputnik» і Посольства РФ у Скоп'є уживали заходів для дестабілізування ситуації в країні та перешкоджання її євроатлантичному курсові [16].

Північна Македонія стала прикладом політичної рішучості в досягненні стратегічної мети – набуття членства в НАТО попри збройний конфлікт, глибокі внутрішні політичні протиріччя, нерегульоване питання із сусідньою країною та протидію з боку РФ.

Шлях Північної Македонії демонструє Україні таке:

- приєднання Північної Македонії до НАТО підтверджує, що Альянс і далі провадить політику розширення й дотримується наданих раніше обіцянок, а тому Україна може розраховувати, що рішення Бухарестського саміту буде втілено в життя;

- тверде політичне рішення керівництва країни є базовим стрижнем для вступу в НАТО, навіть попри комплексну протидію з боку РФ.

Боснія і Герцеговина – внутрішні перешкоди приєднанню. Боснія і Герцеговина після проголошення незалежності у квітні 1992 року занурилась у криваву війну, яку закінчило наприкінці 1995 року підписання Дейтонської мирної угоди. Альянс втрутився в конфлікт у 1995 році, примушуючи сербську сторону до мирного врегулювання. Він розгорнув операції Сил утілення (IFOR) та Сил стабілізації, щоб забезпечити імплементацію військового складника Дейтонських угод. Оскільки головні дії НАТО було спрямовано проти сербських військових, відповідно в сербській частині Боснії і Герцеговини було сформовано негативне ставлення до Альянсу.

Результатом війни став складний державний устрій держави, що є однією з перешкод її просування до НАТО. Республіка Сербська, складник Боснії і Герцеговини із 37% сербського населення, постійно шукає можливостей для розширення автономності й набуття міжнародної суб'єктності. Хорватське населення (14,3%) просуває ідею визначення його як третього ентитету, а не частини Федерації Боснія і Герцеговина. Боснійське населення (48%) тяжіє до створення централізованішої держави з управлінням із Сараєва.

Шлях до НАТО країна розпочала лише у 2006 році, приєднавшись до ПЗМ. У квітні 2010 року НАТО офіційно запросило Боснію і Герцеговину приєднатися до ПДЧ за умови, що першу РНП буде схвалено, коли всі військові об'єкти буде передано від ентитетів у власність держави. Ця умова стала важелем протидії для керівництва Республіки Сербської, яка не виконала її. Ба більше, у 2017 році Парламент Республіки Сербської схвалив Резолюцію про військову нейтральність, посиливши опір вступу країни до НАТО.

На відміну від сербського політикуму Боснії і Герцеговини, боснійські та хорватські політичні сили підтримують членство країни в НАТО [17]. Завдяки більшості в Парламенті їм удається схвалювати необхідні для євроатлантичної інтеграції країни рішення. Громадська підтримка приєднання до НАТО є досить високою – у 2012 році вона становила 65,1%,

зокрема у Федерації Боснія і Герцеговина – 82,3%, Республіці Сербській – 37,2%, окрузі Брчко – 67,1%. 70% громадян Боснії і Герцеговини вважають себе недостатньо чи взагалі непроінформованими про НАТО, що свідчить про неефективність Уряду – у державному бюджеті країни не передбачено витрати на сприяння євроатлантичній інтеграції.

Боснія і Герцеговина перебуває у фокусі політики Росії на Балканах, яка діє здебільшого через Республіку Сербську й сербського представника в Президії Боснії і Герцеговини Мілорада Додіка. РФ також спекулює на розбіжностях між етнічними хорватами-католиками й боснійцями-мусульманами, поширюючи фейки про небезпеку радикальних мусульман і докладаючи зусиль, щоб держава залишалася поза НАТО.

Досвід євроатлантичної інтеграції Боснії і Герцеговини дає змогу зробити такі висновки:

- надмірні повноваження утворень у складі держави можуть стати перешкодою для її приєднання до НАТО, навіть якщо більшість населення підтримує цей курс;

- якщо не забезпечити постійне інформування громадян про НАТО, це загрожуватиме зниженням рівня підтримки й активізуванням противників членства;

- Росія впливає на зовнішньополітичні рішення країни шляхом стимулювання внутрішніх суперечностей, продукування внутрішньополітичної нестабільності, гри на політичних амбіціях окремих політиків і політичних сил.

Сербія – партнерка НАТО й союзниця Росії. Республіка Сербія дотримується політики військового нейтралітету, який зафіксовано в декларації Парламенту від грудня 2007 року [18]. На думку сербського керівництва, така політика й водночас поглиблене партнерство з НАТО разом найефективніші, адже дають змогу втримувати внутрішню стабільність у Сербії та не допускають розколу в суспільстві.

Традиційно низький рівень підтримки вступу до НАТО в сербському суспільстві останніми роками ще знизився. За результатами опитування сербського Центру євроатлантичних досліджень, кількість прихильників членства зменшилася з 11% у 2018 році до 8% у 2019-му, а кількість противників зростає з 68% до 78% [19]. Аргументом проти членства Сербії в НАТО 61% противників називають операцію Альянсу проти армії СРЮ в 1999 році (уже зазначені тут «натівські бомбардування»). Водночас 17% противників не знають, чому вони проти, що демонструє брак інформації про НАТО та співпрацю Альянсу із Сербією.

Більшість сербських політичних сил не схвалюють НАТО. Найбільша в Парламенті держави Сербська прогресивна партія, лідер якої, А. Вучіч, є Президентом країни, у своїй програмі не має навіть згадки про НАТО

й підтримує військову нейтральність. Сербські політичні сили, які сповідують євроатлантичний курс (Демократична партія, Ліберально-демократична партія, Демократичний союз хорватів Воеводини), нечисленні й малопопулярні.

У Сербії Росія не тільки протистоїть співпраці країни з НАТО, а й посилює власний мілітарний вплив. Москві вдалося долучити Сербію до діяльності Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ), де вона з 2013 року має статус спостерігачки. Сербія отримує російське озброєння та військову техніку. Щорічно проводять спільні військово-повітряні навчання, а також тристоронні (разом із Білоруссю) навчання «Слов'янське братерство». Москва активно використовує «косовське питання», фактично шантажуючи Белград своєю міжнародною підтримкою.

До традиційно російського впливу останніми роками додався потужний вплив Китаю. Хоча Пекін не втручається у внутрішні справи Сербії, але його економічна активність у країні дедалі більше схиляє на свій бік сербських громадян, що шкодить прозахідному векторові.

Водночас у практичному вимірі співпраця між НАТО та Сербією розвивається далі. Сербія отримала від Північноатлантичного альянсу допомогу в межах низки цільових фондів із розмінування (1,69 млн євро), утилізування легкого озброєння й старих боєприпасів (375 тис. євро), допомоги в працевлаштуванні звільнених військовослужбовців (5,9 млн євро). Уже кілька років поспіль сербські збройні сили беруть участь у Концепції оперативних можливостей НАТО.

Присутність НАТО в Косові забезпечує стабільність у регіоні. Попри негативне ставлення до Альянсу, офіційний Белград усвідомлює, що операція KFOR має позитивне значення та є запобіжником перетворення Косовських сил безпеки на повноцінну армію. Сили KFOR є також захисниками сербських спільнот, сербської культурної і релігійної спадщини в Косові. Оскільки чотири країни-членкині НАТО – Греція, Іспанія, Румунія та Словаччина – не визнають косовської незалежності, то це для Сербії є гарантією того, що Косово не набуде членства в Альянсі.

Особливості відносин з Альянсом і ставлення населення й політичних сил Сербії до вступу країни в НАТО надають Україні такі уроки:

- історична пам'ять відіграє важливу роль у суспільних настроях і політичних тенденціях та впливає на визначення зовнішньополітичних пріоритетів країни, а тому їх формування потребує належної аргументації;
- політичні сили орієнтуються на настрої населення, а тому поінформованість суспільства про Альянс дає змогу збільшити рівень підтримки членства в НАТО й вплинути на провідні політичні сили;
- будь-яке зближення з Росією призводить до посилення російського впливу на схвалення важливих зовнішньополітичних рішень.

Висновки. Конституційна фіксація зовнішньополітичного курсу України на вступ до Організації Північноатлантичного договору спонукає державу до активізування зусиль із практичного наближення членства та вимагає ретельнішого вивчення досвіду країн, які нещодавно приєдналися до Альянсу.

Найбільшу концентрацію зусиль Росії можна спостерігати в країнах із переважно слов'янським населенням і православним віросповіданням. Однак РФ не має довгострокового плану дій у регіоні. Вона не готова витратити там свої обмежені економічні та військові ресурси й удаватися до прямого протистояння з НАТО, тож не створює, а здебільшого використовує наявні проблеми й слабкі місця, послуговуючись доступними засобами.

Водночас НАТО не зменшуватиме уваги до регіону, який ще донедавна був зоною воєнних дій. Головними для Альянсу й надалі будуть демократичні перетворення, виконання мирних угод, розвиток регіональної співпраці, мирне врегулювання міждержавних питань. НАТО надаватиме допомогу країнам Західних Балкан, більшість з яких уже стали членами Альянсу, рухаються до цієї мети чи посилюють партнерство з ним, як Сербія. Такі дії поступово перетворюють регіон на простір миру й безпеки.

Спадщина югославських воєн вплинула на перспективи євроатлантичної інтеграції держав Західних Балкан. По-перше, період воєн і поствоєнного відновлення забрав час і ресурси, які країни регіону могли спрямувати для проведення реформ за стандартами НАТО. По-друге, між новими незалежними країнами досі є неврегульовані моменти, пов'язані з територіальними питаннями, розподілом майна колишньої СФРЮ, захистом прав етнічних груп і ВПО. По-третє, сформоване через операції НАТО з примусу до миру негативне ставлення сербського населення стало перешкодою для відносин Сербії з Альянсом і руху інших країн до вступу. Також у регіоні чимало необлікованої зброї, що є внутрішнім дестабілізаційним чинником. Утім югославські війни мали й умовно позитивні наслідки: було зміцнено ставлення НАТО до Західних Балкан як невіддільної частини євроатлантичного простору; миротворчі операції посилили взаємодію із зазначеними країнами; миротворча роль переконала їх в ефективності Альянсу.

Із процесів євроатлантичної інтеграції держав Західних Балкан для України можна узагальнити висновки:

1. НАТО є єдиною міжнародною організацією, яка здатна гарантувати безпеку, а надто зважаючи на низьку ефективність ООН та ОБСЄ в ситуації досі активної російської збройної агресії проти нашої держави.

2. Визначену в Конституції України ціль приєднання до НАТО необхідно зафіксувати в усіх державних документах, що сприятиме невпинному євроатлантичному курсові й не дасть змоги поставити цю мету під сумнів.

3. Війна й поствоєнна ситуація негативно впливають на євроатлантичну інтеграцію країн і призводять до розтягнення часових меж вступу.

4. Процеси європейської, євроатлантичної інтеграції має бути скоординовано й синхронізовано на державному рівні, а Україні важливо працювати над виконанням критеріїв членства в ЄС, оскільки Альянс враховує позитивні оцінки Євросоюзу під час ухвалення рішень щодо членства.

5. Проведення референдуму про вступ до НАТО є політичним рішенням, оскільки членство не обмежує національний суверенітет, що слід роз'яснити українському суспільству для уникнення маніпулювання цим питанням.

6. Високий рівень громадської підтримки є важливим аргументом для політичних сил і рушійним чинником сприяння приєднання країни до НАТО, а тому актуальною є потреба проведення широкомасштабної інформаційної кампанії про переваги вступу до НАТО та про діяльність цієї організації.

7. Для Російської Федерації пріоритетом є недопущення приєднання нових країн, передусім України, до НАТО, адже це означатиме остаточний вихід нашої держави зі сфери російського впливу. РФ і далі провадитиме свою активність у регіоні Західних Балкан, переслідуючи подвійну мету – відволікання уваги НАТО від України й збереження власного впливу в регіоні.

8. Протидію вступу до НАТО з боку Росії може бути зменшено, якщо її увагу буде сконцентровано на важливіших для неї проблемах. Приклади Чорногорії та Північної Македонії показали, що членства в цій організації можна досягти навіть в умовах такої протидії – якщо керівництво України чітко дотримуватиметься обраного курсу, здійснюватиме внутрішні демократичні реформи, узгоджуватиме сектор безпеки й оборони зі стандартами НАТО, посилюватиме взаємодію з Альянсом і проводитиме належну інформаційну кампанію, консолідуючи суспільство довкола цієї конституційно закріпленої мети.

1. 64% українців підтримують вступ до ЄС, 51% – до НАТО [Електронний ресурс] // Європейська правда. 2019. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/12/26/7104610/>
2. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства / О.П. Дергачов [та ін.]; ред. Г.М. Перепелиця; Національний інститут стратегічних досліджень, Фонд ім. Фрідріха Еберта. Представництво в Україні. К. : Видавничий дім «Стилос», 2004. 407 с.
3. Левик Б. Досвід європейських країн під час входження у міжнародну систему колективної безпеки на шляху до вступу в НАТО / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2008. № 637. С.172–179.
4. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива / під заг. ред. О.І. Соскіна. К.: Видавництво «Інститут трансформації суспільства», 2007. 336 с.
5. Мартинчук І. Внутрішньополітичний розвиток Словачької Республіки в контексті євроатлантичної інтеграції (1993–2004 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ. славіст. ун-т. К., 2010. 20 с.
6. Майстренко Ю. Фактор НАТО у зовнішній політиці країн західних Балкан на початку XXI сторіччя // Європейський політичний і правовий дискурс. 2015. Том 2, Вид. 4. С. 53–58.
7. Stoltenberg: Zapadni Balkan od strateškog značaja za NATO', (2018). *Insajder.net*, 30 January [online]. Available at: <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/9681/>. [Accessed 11 May 2020] [in Serbian]
8. Permanent Representation of the Republic of Slovenia to NATO (2004). *Chronology of Slovenia's Accession to NATO* [online]. Available at: <http://www.brussels.mission.si/index.php?id=3013&L=1> [Accessed 14 May 2020] [in English]

9. Sabic, Z., Bukowski, Ch. (2002). *Small States in the Post-Cold War World: Slovenia and NATO Enlargement*. Westport: Praeger. [in English]
10. Lulić, M. (2018). *Ulazak Republike Hrvatske u NATO* [Accession of the Republic of Croatia to NATO]. Gospić: Polytechnic "Nikola Tesla", pp. 17-28. Available at: <https://repozitorij.velegs-nikolatesla.hr/islandora/object/velegs%3A653/datastream/PDF/view>. [Accessed 15 May 2020] [in Croatian]
11. Ministry of Defense of Albania (2010). *History of NATO-Albania relations* [online]. Available at: <http://www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/relations-with/nato/88-history-of-nato-albania-relations> [Accessed 16 May 2020] [in English]
12. Institute for Democracy and Mediation (2007). *Albanian perceptions on NATO integration* [online]. Available at: http://idmalbania.org/wp-content/uploads/2014/11/ALBANIAN-PERCEPTIONS-ON-NATO-INTEGRATION_JUNE-2007.pdf [Accessed 16 May 2020] [in English]
13. CEDEM (2016). *Politicko javno mnjenje Crne Gore. NATO integracija* [Political Public Opinion of Montenegro. NATO Integration] [online]. Available at: https://www.cedem.me/images/jDownloads_new/Program%20Empiriska%20istazivanja/Politicko%20javno%20mnjenje/CEDEM_decembar_2016_istrazivanje.pdf [Accessed 17 May 2020] [in Montenegrin]
14. Special state prosecutor's office of Montenegro (2016). *Evidence and details of the case formed regarding the criminal offences of creation of criminal organisation and attempted terrorism* [online]. Available at: <https://www.tuzilastvo.me/spdt/sadrzaj/IRX> [Accessed 17 May 2020] [in English]
15. 'Анкета на ИРИ: Паѓа поддршката за членство во ЕУ и НАТО' (2016). MKD, 9 June [online]. Available at: www.mkd.mk/makedonija/politika/anketa-na-iri-pagja-poddrshkata-za-chlenstvo-vo-eu-i-nato [Accessed 18 May 2020] [in Macedonian]
16. 'Russia actively stoking discord in Macedonia since 2008, intel files say' (2017). *The Guardian*, June [online]. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/04/russia-actively-stoking-discord-in-macedonia-since-2008-intel-files-say-lea> [Accessed 18 May 2020] [in English]
17. Foreign Policy Initiative BH (2018). *Proširenje NATO-a na Bosnu i Hercegovinu* [NATO Enlargement in Bosnia and Herzegovina] [online]. Available at: http://vpi.ba/wp-content/uploads/2016/05/Prosirenje_NATO-a_na_Bosnu_i_Hercegovinu.pdf. [Accessed 19 May 2020] [in Bosnian]
18. Government of the Republic of Serbia (2007). *Rezolucija Narodne skupštine o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije* [Resolution of the National Assembly on the protection of sovereignty, territorial integrity and the constitutional order of the Republic of Serbia] [online]. Available at: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729> [Accessed 21 May 2020] [in Serbian]
19. CEAS (2019). *Serbia and the New Horizons – Citizens on Security Challenges, NATO, USA, Kosovo and Regional Cooperation* [online]. Available at: <https://www.ceas-serbia.org/en/ceas-publications/8491-ceas-new-comprehensive-research-serbia-and-the-new-horizons-citizens-on-security-challenges-nato-usa-kosovo-and-regional-cooperation> [Accessed 21 May 2020] [in English]
20. Bechev, D. (2019). *Russia's strategic interests and tools of influence in the Western Balkans*. NATO StratCom CoE, 34 p. [online]. Available at: <https://www.stratcomcoe.org/russias-strategic-interests-and-tools-influence-western-balkans> [Accessed 24 May 2020] [in English]

Vitalii MARTYNIUK,
*Master of International Relations,
Executive Director of the Centre
for Global Studies 'Strategy XXI'*

EUROATLANTIC INTEGRATION IN WESTERN BALKANS: LESSONS FOR UKRAINE

Abstract. Ukraine's constitutionally enshrined goal to become a NATO member encourages the state to more intensively explore and utilise the experience of the countries that have recently joined the Alliance, i.e. the countries of the Western Balkans. Their NATO integration comes amid relatively recent independence, resolution of post-war problems, and countering Russia's influence in the region. This issue is similar for Ukraine, and therefore the article is devoted to studying the attitude and requirements of NATO to new candidate countries and a comparative analysis of the key features of Euro-Atlantic integration in the Western Balkans and mechanisms to counter them employed by Russia.

The stability of the Western Balkans is seen by the Alliance as one of the key factors in Euro-Atlantic security, and NATO has made a political decision on the membership of the states of the region, some of which – Slovenia, Croatia, Albania, Montenegro, and North Macedonia – have already achieved this goal. NATO is not reducing its focus on the region, as Bosnia and Herzegovina is still a candidate country. The Alliance is also developing an in-depth partnership with Serbia to transform the region into an area of peace, security, and stability.

Russia's priority goal is to prevent Ukraine from joining NATO, as this will mean the final withdrawal of our country from the sphere of Russian influence. Meanwhile, Moscow will continue its anti-Alliance activities in the Western Balkans, pursuing a dual goal of diverting NATO's attention from Ukraine's Euro-Atlantic integration and maintaining and strengthening its influence in the region.

The conclusions made in the article can be used to further develop Ukraine's cooperation with NATO, prepare the country for membership in the Alliance and in the process of writing annual national programmes and planning activities for their implementation.

Keywords: Euro-Atlantic integration of Ukraine, Western Balkans, NATO, Russian Federation.